

naukovo-praktychna konferentsiia «Detsentralizatsiia systemy upravlinnia osvitoiu: zminy, vyklyky, praktyky» – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Decentralization of the education management system: changes, challenges, practices». (pp. 31-34) [in Ukrainian]

7. Bilonozhko, O.V. (2021). Kryterii ta pokaznyky rozvytku profesiinoi kultury vchyteliv litseiv u systemi metodychnoi roboty [Criteria and indicators of development of lyceum teachers' professional culture in the methodological work system]. Visnyk pislidyplomnoi osvity. Seriia «Pedahohichni nauky» – Bulletin of Postgraduate education. Educational Sciences Series. 18(47). S. 29-45 [in Ukrainian]

8. Zhmurko, O.O. (2023). Pedahohichna kultura vchytelia: sutnist ta yii skladovi [Pedagogical culture of a teacher: essence and its components]. URL: <https://surl.lt/otpwif> [in Ukrainian]

9. Lisovyi, M.I., & Baltremus, V. Ye. (2024). Sutnist pedahohichnoi kultury vykladacha ZVO [The essence of the teacher's pedagogical culture]. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem – Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. 72. S. 187-194 [in Ukrainian]

10. Kryshchuk, B., Bryzhak, N., Byhar, H., & Polishchuk, O. (2023). Vplyv pedahohichnoi kultury vykladacha na formuvannia zdoroviazbezpezhualnoi kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia [The influence of the teacher's pedagogical culture on the formation of the health care competence of the future specialist]. Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. 2. S. 180-186 [in Ukrainian]

11. Frytsiuk, V., & Hubina, S. (2025). Osobystisno-profesiine stanovlennia maibutnikh uchyteliv yak osnova yikhnoho profesiinoho samorozvytku [Personal and professional formation of future teachers as the basis of their professional self-development]. Naukovi zapysky VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohika i psykholohiia – Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology. №82. S. 40-44 [in Ukrainian]

12. Zadorozhna-Kniahnytska, L. (2020). Pedahohichna tvorchist yak skladova profesiinoi kultury vchytelia [Creative education environment as a factor of the formation of the future pedagogue of the creative person]. Proceedings from: II Mizhnarodna naukovo-praktychna Internet-konferentsiia «Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta

pochatkovoi osvity». 9 – The Second International Scientific Internet Conference «Actual problems of the teacher's creative person forming in the context of continuity of preschool and primary education» 9. (pp. 11-13). Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia» [in Ukrainian]

13. Romanyshina, L. Kryshchuk, B., & Hura, A. (2023). Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv yak aktualna pedahohichna problema [The formation of a pedagogical culture of future specialists as a pressing pedagogical issue]. Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. №1. 154-161 [in Ukrainian]

14. Byhar, H., Pits, I., & Studenets, O. (2022). Formuvannia pedahohichnoi kultury – zaporuka profesiinoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha [Formation of pedagogical culture is the key to professional competence of the future teacher]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies. 5 (119). S. 3-11 [in Ukrainian]

15. Chaika, O. (2024). Teoriia i praktyka vykhovannia poli- ta multykulturnosti u maibutnikh filolohiv [Theory and Practice of Cultivating Poly- and Multiculturalism in Future Philologists]. Doctor's thesis. Kyiv: NUBiP Ukrainy [in Ukrainian]

16. Pedahohichna kultura: vyznachennia, opys ta poiasnennia [Pedagogical culture: definition, description and explanation]. (2024). URL: <https://surl.li/ywvrtj> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВОЛОЩУК Михайло – аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: структура, види та функції педагогічної культури вчителя: теоретико-методологічний аналіз.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VOLOSHCHUK Mykhailo – Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Scientific interests: structure, types and functions of teacher's pedagogical culture: theoretical and methodological analysis.

Стаття надійшла до редакції 02.01.2026 р.

Стаття прийнята до друку 13.01.2026 р.

УДК 37.013.43:342.72

DOI: 10.36550/2415-7988-2026-1-222-432-438

ШЛАПАК Володимир –

аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9096-5954>

e-mail: shlapak05@gmail.com

ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У науковій статті здійснено ґрунтовний дефінітивний аналіз ключових понять проблеми формування правової культури майбутніх учителів з урахуванням сучасних підходів до розуміння професійної діяльності педагога. Показано еволюцію уявлень про роль учителя як носія не лише фахових знань, а й ціннісно-нормативних орієнтирів особистості та агента соціалізації, що зумовлює підвищення вимог до його правосвідомості й відповідальності. Висвітлено, що правова культура педагога набуває особливої ваги в умовах демократизації суспільства, утвердження принципу верховенства права, посилення уваги до прав дитини,

академічної доброчесності та безпечного освітнього середовища. У межах дослідження уточнено зміст понять «майбутній учитель», «культура» та «правова культура» з урахуванням їх міждисциплінарного характеру (педагогіка, право, соціологія, психологія) і специфіки педагогічної діяльності. Обґрунтовано, що поняття «майбутній учитель» доцільно розглядати як суб'єкта професійного становлення у закладі вищої освіти, який опановує компетентності, професійні ролі та педагогічну етику. Поняття «культура» інтерпретовано як інтегративну характеристику особистості, що охоплює знання, цінності, норми, способи діяльності та комунікації. «Правову культуру» визначено як систему правових знань, установок і моделей поведінки, що забезпечують правомірні дії, повагу до прав і свобод людини, здатність застосовувати правові механізми в освітніх ситуаціях (попередження булінгу, медіація конфліктів, захист прав учасників освітнього процесу, дотримання професійних стандартів). Окреслено структурні компоненти правової культури майбутнього вчителя (когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінково-діяльнісний, рефлексивний) та підкреслено необхідність її цілеспрямованого формування в системі педагогічної освіти через зміст навчальних дисциплін, практичну підготовку і виховний потенціал університетського середовища.

Ключові слова: педагогічна освіта, культура, правова культура, майбутній учитель, педагогічна діяльність.

SHLAPAK Volodymyr –

Postgraduate Student of the Department of Pedagogy
and Educational Management

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9096-5954>

e-mail: shlapak05@gmail.com

DEFINITIVE ANALYSIS OF KEY CONCEPTS OF THE PROBLEM OF FORMING THE LEGAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS

The scientific article provides a thorough definitional analysis of the key concepts of the problem of forming the legal culture of future teachers, taking into account modern approaches to understanding the professional activity of a teacher. The change in ideas about the role of a teacher as a bearer of not only professional knowledge, but also value orientations of the individual, which were historically formed in different periods of the development of society, is revealed.

Within the framework of the study, the authors clarified the meaning of the concepts of «future teacher», «culture» and «legal culture» taking into account their interdisciplinary nature and the specifics of pedagogical activity. In particular, it was emphasized that a future teacher is a person enrolled in a pedagogical education program at an institution of professional pre-higher or higher education who consciously chooses teaching as a field of future professional self-realization and, in the course of training, develops a system of professional, value-based, and legal orientations. At the same time, it was determined that culture is a multidimensional socio-cultural space within which the worldview of an individual, his value orientations, models of thinking and behavior are formed, and legal culture is a specific type of general culture that reflects the level of assimilation of legal knowledge, values and norms, the ability to engage in lawful behavior and conscious use of legal mechanisms in public life.

At the same time, the feasibility of a narrow, professionally oriented interpretation of the legal culture of a future teacher as an integrated professional characteristic that combines legal knowledge, values, and attitudes with the ability to apply legal norms in pedagogical activities, to establish respect for the law by personal example, and to purposefully influence the formation of students' legal awareness.

Key words: pedagogical education, culture, legal culture, future teacher, pedagogical activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні суспільні зміни, пов'язані з розвитком демократичних цінностей, євроінтеграційними процесами та утвердженням принципу верховенства права, зумовлюють зростання уваги до рівня правової культури громадян. Особливе значення в цьому процесі належить учителю, адже саме він безпосередньо впливає на формування світогляду, ціннісних орієнтирів і моделей поведінки дітей та молоді. У такому контексті роль педагога виходить за межі передавання навчального матеріалу й охоплює виховання поваги до права, закону та демократичних цінностей. Вчитель постає як приклад правомірної поведінки та посередник між правовими нормами й повсякденним життям учнів, а рівень сформованості його правової культури значною мірою визначає результативність освітнього процесу та якість правового виховання підростаючого покоління. Водночас безпосередньо ефективність процесу формування правової культури значною мірою залежить від точності та узгодженості науково-категоріального апарату, що використовується для осмислення цього феномену. Нечіткість або ототожнення ключових понять ускладнює як теоретичне обґрунтування, так і практичну реалізацію процесу формування правової культури в системі педагогічної освіти.

У зв'язку з цим, актуальність дослідження зумовлена потребою науково обґрунтованого осмислення феномену правової культури майбутнього вчителя крізь призму сучасних соціальних, правових і освітніх викликів. Насамперед йдеться про необхідність уточнення змісту базових понять, що використовуються у педагогічній теорії та практиці для характеристики процесу формування правової культури, їх чіткого розмежування та узгодження з нормами чинного законодавства й професійного стандарту вчителя. Поза тим, наукова новизна цього дослідження полягає у проведенні комплексного дефінітивного аналізу відповідних ключових понять проблеми формування правової культури майбутнього вчителя з урахуванням специфіки педагогічної діяльності та сучасних нормативно-правових вимог до професійної підготовки педагога.

Крім того, доречно зазначити, що одержані під час дослідження напрацювання мають не лише теоретичну новизну, а й виразну науково-практичну спрямованість. Так, чітке визначення та авторське осмислення ключових понять забезпечують формування єдиного наукового розуміння проблеми, усунення термінологічних суперечностей і підвищення наукової обґрунтованості практичних рішень. Це, зі свого боку, створює теоретичне підґрунтя для розроблення ефективних практичних інструментів і науково обґрунтованих

рішень у сфері формування правової культури майбутніх учителів. Таким чином, дефінітивний аналіз основних понять виступає фундаментом для реалізації науково-практичних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Щодо рівня наукової розробленості зазначеної теми, то варто згадати, що питання формування правової культури особистості загалом та майбутніх учителів зокрема посідає помітне місце в сучасних педагогічних і міждисциплінарних дослідженнях, що зумовлено зростанням ролі освіти у становленні правосвідомого й громадянсько відповідального суспільства. Окремі аспекти цієї проблематики вивчали, наприклад, О. Акімова, М. Брижко, С. Вилков, А. Гайдучок, Я. Гапчук, Т. Гельжинська, М. Гоголь, С. Губіна, М. Книгницький, М. Коваль, Б. Коровяк, А. Кухарчук, Н. Муқан, О. Муращенко, В. Питльована, Т. Рузьяк, М. Сапогов, О. Сидоренко, А. Теплицька, О. Ткаченко, В. Фрицюк, І. Шаповалова. Однак аналіз наукових досліджень і публікацій як перерахованих, так й інших вчених вказує на те, що попри актуальність означеної проблематики та наявність різноманітних підходів до тлумачення понять «культура», «правова культура» та «майбутній учитель», наведені терміни часто застосовуються фрагментарно або без урахування специфіки педагогічної діяльності, що ускладнює вироблення цілісної теоретичної моделі формування правової культури в системі педагогічної освіти. Відтак це зумовлює потребу у здійсненні дефінітивного аналізу ключових понять проблеми формування правової культури майбутніх учителів, що дозволить уточнити їх зміст, визначити взаємозв'язки між ними та створити наукове підґрунтя для подальших теоретичних і прикладних досліджень.

Мета статті – здійснити комплексний дефінітивний аналіз ключових понять проблеми формування правової культури майбутніх учителів, зокрема, визначити зміст термінів «культура», «правова культура» та «майбутній учитель».

Виклад основного матеріалу дослідження.

У всі часи вчитель був не лише носієм знань, а й прикладом для наслідування, формуючи світогляд і ціннісні орієнтири учнів. Саме ця суспільно значуща роль зумовлювала постійно підвищені вимоги до педагогів, зміст і характер яких змінювалися залежно від історичної доби, соціальних умов та освітніх пріоритетів. У різні періоди акценти робилися на моральних якостях, рівні освіченості, педагогічній майстерності чи ідеологічній відповідності. Приміром, давньоримський оратор Марк Фабій Квінтіліан підкреслював, що учитель має «бути в міру суворим, не бути дратівливим, фамільярним, не підіривати впевненість дитини у власних силах, а головне – любити учнів» [1, с. 50]. У добу Просвітництва, як зазначає А. Теплицька, філософи й педагоги порізно окреслювали образ ідеального вчителя: Дені Дідро, зокрема, наголошував, що основними якостями педагога є «глибоке знання навчального предмета та «чутлива чесна душа» [1, с. 50], тоді як Адольф Дістервег вважав, що вчитель має бути

гармонійно розвинутою особистістю в усіх аспектах своєї діяльності [1, с. 50].

Разом з тим, у сучасних умовах розвитку демократичного суспільства та утвердження принципів верховенства права вимоги до вчителя поступово вийшли за межі суто професійних умінь і моральних чеснот, охопивши ширший спектр соціально значущих якостей. Так, у професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України № 1225 від 29.08.2024 року (далі – професійний стандарт), серед іншого закріплено, що до трудових функцій учителя належить: «утвердження... поваги до прав і свобод людини» [2, с. 6] та «формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України» [2, с. 6]. До того ж у зазначеному документі також вказується, що вчитель має формувати в учнів «усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України» [2, с. 7]. У зв'язку з цим в педагогічній науці все частіше почали згадувати про правову культуру як невід'ємну складову підготовки майбутніх учителів – фахівців, покликаних не лише передавати знання, а й сприяти становленню правосвідомості і громадянської відповідальності учнів та, як справедливо зазначають О. Акімова й Я. Гапчук, створювати умови, «котрі допоможуть здобувачам освіти знайти себе в соціальному житті, особистісно-професійній самореалізації» [3, с. 128].

Водночас, з огляду на багатомірність проблеми формування правової культури майбутніх учителів, її дослідження нерозривно пов'язане з осмисленням базових, безпосередньо дотичних із нею категорій через дефінітивний аналіз відповідних основних понять. Йдеться, зокрема, про поняття культури як складного соціокультурного феномена, що відображає рівень розвитку особистості й суспільства загалом, власне правової культури, а також про поняття майбутнього вчителя як особистості, що формує систему професійних, моральних і соціально значущих компетентностей у майбутнього покоління.

Отож насамперед потребує уточнення, на нашу думку, те, кого саме можна назвати майбутнім учителем і що розуміється під цією категорією. Відповідно до професійного стандарту вчителем може бути особа, яка здобула диплом фахового молодшого бакалавра, молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста), бакалавра чи магістра із записом про отриману професійну кваліфікацію, а також особа, яка отримала сертифікат про присвоєння/підтвердження професійної кваліфікації або про визнання професійної та/або часткової професійної кваліфікації [2, с. 3]. Відтак у значенні «майбутній учитель» у межах цього дослідження доцільно розуміти особу, яка перебуває на етапі здобуття педагогічної освіти та професійної кваліфікації, тобто є здобувачем освіти у закладі фахової передвищої або вищої освіти за

відповідними освітніми програмами, усвідомлено обрала педагогічну діяльність як сферу майбутньої професійної самореалізації й у процесі навчання формує систему професійних, ціннісних і правових орієнтацій, необхідних для здійснення освітньої діяльності згідно з вимогами чинного законодавства та суспільних очікувань. Аналогічний підхід до трактування цього поняття відображено також і у дослідженнях вітчизняних науковців А. Гайдучка [4], Т. Гельжинської [4], С. Губіної [5], Н. Муқан [4], Т. Рузяк [4] та В. Фрицюк [5], які у своїх працях ототожнюють лексеми «здобувач вищої освіти», «майбутній фахівець» та «майбутній учитель».

Що стосується терміну «культура», то оскільки він має загальнонауковий характер і широко використовується в різних галузях знань, а не лише у педагогіці, варто зазначити, що його визначень існує чимало. Наприклад, згідно з тлумачним словником української мови культура являє собою, по-перше, «сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії» [6] та, по-друге, може також застосовуватися як синонім до слів «освіченість» та «вихованість» [6].

У науковій педагогічній літературі зустрічаються дещо інші дефініції, що зумовлено передусім специфікою педагогічної діяльності. Зокрема, відповідно до «Українського педагогічного словника» С. Гончаренка, культура у вузькому розумінні – це «сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо)» [7, с. 182]. У праці «Проблема формування культурної компетентності майбутніх учителів-філологів у наукових працях українських і зарубіжних учених» вітчизняний дослідник М. Гоголь наголошує також на тому, що досліджуване поняття можна тлумачити як «динамічний процес, який забезпечує збереження, передачу та творче переосмислення цінностей у пізнанні, спілкуванні та мистецькій діяльності» [8, с. 164]. Натомість, на думку О. Муращенко, культура – це «багатопланове явище, що охоплює матеріальні, духовні, інтелектуальні та емоційні риси суспільства та людини, поєднує такі аспекти, як знання, вірування, мистецтво, мораль, право, духовність, звичаї, традиції та спосіб життя» [9, с. 12].

Кожна з наведених дефініцій демонструє, що, як уже зазначалося раніше, культура дійсно є складним і багатоаспектним поняттям, яке не має єдиного універсального тлумачення. Поза тим, у визначенні О. Муращенко, простежується не лише підтвердження цього факту, а й наголошується на існуванні різних видів культури, приміром, і вже згаданої правової, що дозволяє охарактеризувати відповідне поняття як узагальнену, інтегративну категорію, яка охоплює різні сфери суспільного життя та є тим невидимим простором, у межах якого формується світогляд людини, її цінності, переконання та моделі поведінки. Цю позицію доповнює також твердження, представлене у

розвідці вчених О. Акімової, М. Сапогова, М. Ковалю, які зазначають, що такі цінності, як істина, добро та краса, до яких прагне людина заради них самих, проявляються у цінностях-благах саме культури (науки, права, мистецтва, релігії) [10, с. 31]. Крім того, безпосередньо через культуру особистість осмислює суспільні норми, навчається співіснувати з іншими та визначає межі дозволеного й належного. У цьому сенсі культура постає не лише як сукупність знань і традицій, а як живий механізм взаємодії людини із соціальною реальністю, що постійно впливає на її свідомість і вчинки, створюючи тим самим підґрунтя для формування тих самих специфічних її різновидів, серед яких особливе місце посідає правова культура.

Як і поняття «культура», термін «правова культура» не має єдиного визначення у науковій літературі, оскільки також використовується не лише в контексті педагогіки, а відтак набуває різного змісту залежно від сфери застосування. Наприклад, у працях юристів ця категорія переважно пов'язується з рівнем розвитку правової системи та правосвідомості суспільства. Так, за словами О. Сидоренко, А. Кухарчук, О. Ткаченко, правова культура – це «система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші соціальні цінності» [11, с. 64]. У дослідженні І. Шаповалової відповідне поняття трактується і як «засіб правового регулювання суспільних відносин, заснованих на законах, формах взаємодії їх учасників» [12, с. 32]. Разом з тим, М. Книгницький також підкреслює, що правову культуру можна розглядати як «сукупність знань, норм, цінностей і навичок, що пов'язані з правом і засвоєні індивідами та соціальними групами в суспільстві» [13, с. 190].

Схожий підхід до визначення досліджуваного поняття простежується і в окремих роботах педагогів, де правова культура розглядається як:

- правовий феномен або особливе соціальне явище, що охоплює основні елементи юридичної реальності;
- правові знання, тобто розуміння законів, усвідомлення їх значення, повага до права і готовність діяти відповідно до чинного законодавства;
- поєднання особистісного ставлення до права з реальною правомірною поведінкою;
- соціальний результат взаємодії людей у правових відносинах, який формує правові норми [14, с. 80].

Однак слід зауважити, що наведені дефініції, на нашу думку, відображають правову культуру лише у широкому значенні, оскільки вони акцентують увагу на загальних соціальних, правових і ціннісних аспектах, не враховуючи специфіки її формування та прояву у сфері освітньої діяльності. У цих підходах правова культура розглядається як комплекс правових знань, норм, цінностей і моделей поведінки, що забезпечують функціонування правової системи та взаємодію суб'єктів у суспільстві. Проте у контексті формування правової культури саме

майбутніх учителів не менш важливим є і вузьке тлумачення правової культури, яке фокусується на її ролі у професійній підготовці педагогів, формуванні у них правових компетентностей і здатності передавати учням знання, цінності та навички, необхідні для розвитку правосвідомості та громадянської відповідальності.

Одним із прикладів такого вузького трактування відповідного терміну є визначення, висвітлене в публікації М. Брижка, присвяченій дефініційному аналізу поняття «правова культура молоді», згідно з яким правовою культурою вчителя є «відносно стійке структурне поєднання розумово-вольових і морально-психологічних інтегрованих між собою складників, які, злагоджено і гармонійно взаємодіючи, проявляються у світоглядно-освітній, професійно-педагогічній діяльності і приватному житті» [14, с. 80].

Попри те, що ця дефініція є, безсумнівно, цінною, оскільки підкреслює особистісний вимір правової культури педагога, водночас вона переважно акцентує увагу на індивідуальних характеристиках особистості і не розкриває повною мірою того, що правова культура вчителя є також соціальним та правовим феноменом. У зв'язку з цим переконані, що таке визначення потребує уточнення та доповнення, сформувані які вважаємо за доцільне з урахуванням результатів дослідження В. Питльованої, наведених у статті «Особливості формування правової культури в період воєнного стану в Україні». Так, у цій роботі авторка ретельно проаналізувала механізм становлення та розвитку правової культури громадян, завдяки чому можна стверджувати, що ознаками правової культури є те, що вона, зокрема:

- слугує засобом правового регулювання суспільних відносин, що ґрунтуються на нормах закону та визначених формах взаємодії між учасниками;

- тісно взаємопов'язана та функціонально взаємодіє із законодавчою системою;

- забезпечує ефективну взаємодію суб'єктів політичного та правового життя, що проявляється через правомірну поведінку та свідоме правове мислення, засноване на вільному та раціональному використанні гарантованих законом правових засобів досягнення визначених цілей [15, с. 277-278].

Вказані ознаки загалом співвідносяться із визначеннями, наведеними у працях О. Сидоренко, А. Кухарчук, О. Ткаченко, І. Шаповалової, М. Книгницького та інших вчених, які, як вже наголошувалося, сфокусувалися у своїх роботах на вивченні правової культури переважно як загальнонаукового поняття. Проте, зосереджуючись на специфіці професійної діяльності вчителя, вважаємо, що перераховані ознаки слід доповнити, тим, що правова культура педагога характеризується також здатністю фахівця:

- 1) формувати та передавати учням правові знання і цінності;

- 2) застосовувати правові норми у освітній діяльності;

- 3) виховувати у молодого покоління правосвідомість та громадянську відповідальність;

- 4) поєднувати власні правові установки з моделлю поведінки, що демонструє повагу до закону та норм суспільства, проявляючи при цьому правову активність в різних формах, наприклад, і тих, які визначає С. Губіна: «сумлінна службова діяльність, предметне обговорення законопроектів, участь у передвиборчій боротьбі як довірена особа кандидата в депутати» [16, с. 17].

У сукупності всі ці ознаки демонструють, що для педагога правова культура є не лише абстрактним соціальним феноменом, а й практичною компетентністю, необхідною для ефективного виховання правосвідомого і відповідального покоління, а відтак допомагають визначити правову культуру як інтегровану професійну компетентність, що поєднує правові знання, цінності та навички застосування норм права, здатність формувати у учнів правосвідомість і громадянську відповідальність, а також узгоджувати власні переконання з моделлю поведінки, яка демонструє повагу до закону та суспільних норм, забезпечуючи ефективне та свідоме виховання правових цінностей у молодого покоління. Тобто, якщо коротко, правова культура майбутнього вчителя – це внутрішнє усвідомлення ним права, цінностей і норм, що проявляється у його поведінці та здатності впливати на формування правосвідомості учнів.

Разом з тим, у науковій літературі досить часто можна зустріти також поняття «правова компетентність», яке у низці досліджень має подібне за змістом тлумачення. Приміром, Б. Коровяк описує правову компетентність як «якісну характеристику суб'єкта правовідносин, що визначає високий рівень усвідомлення норм права, розвиток професійно важливих і особистісно-ділових якостей та ціннісні орієнтації, що відображають ступінь розвитку правових уявлень» [17, с. 165]. Попри очевидну спорідненість зазначених категорій, у межах дефінітивного аналізу ключових понять проблеми формування правової культури майбутніх учителів вважаємо за необхідне наголосити на доцільності їх чіткого розмежування.

Як справедливо зазначає С. Вилков, основою формування правової компетентності є компетентнісний підхід, за допомогою якого «правова культура трансформується із сукупності знань у практично значущу особистісно-професійну якість, що визначає поведінку педагога, його взаємодію з учнями та здатність виховувати правову й громадянську свідомість молодого покоління» [18, с. 498-499]. Відтак, з огляду на наведене, правова культура виступає як ціннісно-світоглядна основа професійної діяльності педагога, що визначає його ставлення до права та правових цінностей, тоді як правова компетентність забезпечує практичну реалізацію цієї культури в освітньому процесі. У цьому сенсі правову компетентність доцільно розглядати саме як структурний компонент правової культури поряд із правовою свідомістю.

Таким чином, послідовний аналіз підходів до визначення понять «майбутній учитель», «культура», «правова культура» та їх осмислення крізь призму професійної діяльності педагога дає

підстави стверджувати, що правова культура майбутнього вчителя є комплексною професійно-особистісною якістю, яка формується у процесі здобуття педагогічної освіти й тісно пов'язана з розвитком правосвідомості, ціннісних орієнтацій і моделей правомірної поведінки особистості. Саме тому звернення до дефінітивного аналізу зазначених категорій було необхідним для уточнення змісту досліджуваного феномена та відмежування його загальносоціального розуміння від професійно-педагогічного, а також від суміжних понять, зокрема, від таких як «правова компетентність» та «правова свідомість».

Водночас узагальнення наведених теоретичних положень дозволяє розглядати правову культуру майбутнього вчителя не лише як абстрактне поняття, а як реальну складову його фахової підготовки, що проявляється у здатності усвідомлювати значення права, діяти відповідно до вимог законодавства та здійснювати правовиховний вплив на учнів. У цьому контексті проведений аналіз створює підґрунтя для подальшого розгляду питань формування правової культури майбутніх учителів, визначення її структури, критеріїв та педагогічних умов розвитку у системі сучасної педагогічної освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проблема формування правової культури майбутніх учителів має комплексний і міждисциплінарний характер та ґрунтується на взаємозв'язку базових понять «культура», «правова культура» і «майбутній учитель». Культура у цьому контексті постає як багатовимірний соціокультурний простір, у межах якого формується світогляд особистості, її ціннісні орієнтири, моделі мислення та поведінки. Правова культура є специфічним різновидом загальної культури, що відображає рівень засвоєння правових знань, цінностей і норм, здатність до правомірної поведінки та свідомого використання правових механізмів у суспільному житті. Майбутній учитель, зі свого боку, розглядається не лише як здобувач педагогічної освіти, а як особистість, яка в процесі професійної підготовки формує систему професійних, моральних і правових орієнтацій та готується до виконання соціально значущої місії – виховання правосвідомого й відповідального громадянина. У такому розумінні правова культура майбутнього вчителя є інтегрованою професійною характеристикою, що поєднує правові знання, цінності та установки з умінням застосовувати норми права у педагогічній діяльності, особистим прикладом утверджувати повагу до закону та цілеспрямовано впливати на формування правосвідомості учнів, забезпечуючи тим самим сталий зв'язок між освітою, правом і суспільним розвитком.

Поза тим, перспективи використання результатів дослідження пов'язані передусім із подальшим розвитком теоретичних уявлень про правову культуру майбутнього вчителя як складний інтегрований феномен педагогічної науки. Сформульовані в роботі положення та уточнений понятійно-категоріальний апарат можуть слу-

гувати методологічним підґрунтям для подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Теплицька А.О. Історико-педагогічні аспекти розвитку професіоналізму майбутніх учителів математики в процесі фахової підготовки. *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнародною участю).* (м. Дніпро, 18 берез. 2021 р.). Дніпро: Акцент ПП, 2021. С. 49-54.
2. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. 35 с. URL: <https://surl.lt/edcivu> (дата звернення: 10.01.2025).
3. Акімова О., Гапчук Я. Актуальні тенденції розвитку педагогіки вищої школи. *Українська поліністика.* 2025. Вип. 24. С. 122-130.
4. Муқан Н., Гельжинська Т., Рузяк Т., Гайдучок А. Правова культура як складова професійної підготовки здобувачів вищої освіти: теоретичний дискурс. *Академічні візії.* 2025. Вип. 40. С. 1-7.
5. Губіна С., Фрицюк В. Технології формування правової культури майбутніх учителів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2025. № 83. С. 58-63.
6. Культура - тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. *СЛОВНИК.* URL: <https://surl.li/mmyzgs> (дата звернення: 12.01.2026).
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
8. Гоголь М.Р. Проблема формування культурної компетентності майбутніх учителів-філологів у наукових працях українських і зарубіжних учених. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки.* 2025. Вип. 58. С. 162-172.
9. Муращенко О. «Правова культура» як ключове поняття правової освіти. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського.* 2024. Вип. 5 (148). С. 11-15.
10. Akimova O., Sapogov M., Koval M. Value determination of personal self-fulfillment of gifted youth students at a teaching university. *Pedeutology.* 2023. № 1. P. 27-35.
11. Сидоренко О.О., Кухарчук А.В., Ткаченко О.Р. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 4. С. 62-64.
12. Шаповалова І.О. Науково-теоретична характеристика правової культури. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 8. С. 31-34.
13. Книгницький М.М. Поняття та сутність правової культури і процесу застосування права. *Право та державне управління.* 2024. № 3. С. 190-194.
14. Брижко М. Правова культура молоді: дефініційний аналіз. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2023. Вип. 22 (178). С. 78-86.
15. Питльована В. Особливості формування правової культури в період воєнного стану в Україні. *Law & Society.* 2024. № 9. С. 277-283.
16. Губіна С.І. Формування правової культури майбутніх учителів через дотримання принципів академічної доброчесності. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (випуск 95): матеріали Міжнар. наук. інтернет-конф., (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 16-17 січня 2025 р.).* Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б., 2025. С. 16-18.
17. Коровяк Б. До проблеми формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти. *Управління в освіті: матеріали XII Міжнар. наук.-*

практ. конф. (м. Львів, 29 квіт. 2025 р.). Львів, 2025. С. 162-165.

18. Вилков С.В. Зміст правової компетентності майбутніх педагогів крізь призму компетентнісного підходу. *Актуальні питання розвитку галузей науки: зб. наук. праць з матеріалами VI Міжнар. наук. конф. (м. Вінниця, 31 жовт. 2025 р.)*. Вінниця: ТОВ «УКРЛЮ-ГОС Груп», 2025. С. 497-499.

REFERENCES

1. Terplytska, A.O. (2021). Istoryko-pedahohichni aspekty rozvytku profesionalizmu maibutnikh uchyteliv matematyky v protsesi fakhovoi pidhotovky [Historical and pedagogical aspects of the development of professionalism of future mathematics teachers in the process of professional training]. *Proceedings from: IV Vseukrainska naukovopraktychna konferentsiia (z mizhnarodnoiu uchastiu) «Suchasna osvita: metodolohiia, teoriia, praktyka»*. (pp. 49-54). Dnipro: Aktsent PP [in Ukrainian]

2. Profesiyni standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard «Teacher of a general secondary education institution»]. URL: <https://surl.lt/edcivu> [in Ukrainian]

3. Akimova, O., & Napchuk, Y. (2025). Aktualni tendentsii rozvytku pedahohiky vyshchoi shkoly [Current trends in the development of higher education pedagogy]. *Ukrainska polonistyka*. 24. S. 122-130 [in Ukrainian]

4. Mukan, N., Helzhynska, T., Ruziak, T., & Haiduchok A. (2025). Pravova kultura yak skladova profesiinoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity: teoretychnyi diskurs [Legal Culture as a Component of Higher Education Students' Professional Training: Theoretical Discourse]. *Akademichni vizii*. 40. S. 1-7 [in Ukrainian]

5. Hubina, S., & Frytsiuk, V. (2025). Tekhnolohii formuvannia pravovoi kultury maibutnikh uchyteliv [Technologies for forming the legal culture of future teachers]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: Pedahohika i psykholohiia. 83. S. 58-63 [in Ukrainian]

6. Kultura - tlumachennia, orfohrafii, novyi pravopys onlain. *SLOVNYK*. URL: <https://surl.li/mmyzgs> [in Ukrainian]

7. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian]

8. Hohol, M.R. (2025). Problema formuvannia kulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv-filolohiv u naukovykh pratsiakh ukrainskykh i zarubiznykh uchenykh [The issue of building future language and literature teachers' cultural competence in ukrainian and foreign scholars' scientific works]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*. Serii: Pedahohichni nauky. №58. S. 162-172 [in Ukrainian]

9. Murashchenko, O. (2024). «Pravova kultura» yak kliuchove poniattia pravovoi osvity [«Legal culture» as a key concept in legal education]. *Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho*. 5 (148). S.11-15 [in Ukrainian]

10. Akimova, O., Sapogov, M., & Koval, M. (2023). Value determination of personal self-fulfillment of gifted youth students at a teaching university. *Pedeutology*. №1. S. 27-35.

11. Sydorenko, O.O., Kukharchuk, A.V., & Tkachenko, O.R. (2021). Pravova kultura: poniattia, sklad ta

yii stan v Ukraini [Legal culture: the concept, composition and its state in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. №4. S. 62-64 [in Ukrainian]

12. Shapovalova, I.O. (2021). Naukovo-teoretychna kharakterystyka pravovoi kultury [Scientific and theoretical characteristics of legal culture]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. №8. S. 31-34 [in Ukrainian]

13. Knyhnytskyi, M.M. (2024). Poniattia ta sutnist pravovoi kultury i protsesu zastosuvannia prava [The concept and essence of legal culture and the process of law application]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. №3. S.190-194 [in Ukrainian]

14. Bryzhko, M. (2023). Pravova kultura molodi: definitsiyni analiz [Legal culture of youth: a definitional analysis]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka*. Serii: Pedahohichni nauky. 22 (178). S. 78-86 [in Ukrainian]

15. Pytlova, V. (2024). Osoblyvosti formuvannia pravovoi kultury v period voiennoho stanu v Ukraini [Peculiarities of the formation of legal culture during the period of martial law in Ukraine]. *Law & Society*. №9. S. 277-283 [in Ukrainian]

16. Hubina, S.I. (2025). Formuvannia pravovoi kultury maibutnikh uchyteliv cherez dotrymannia pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti [Formation of the legal culture of future teachers through adherence to the principles of academic integrity]. *Proceedings from: Mizhnarodna naukova internet-konferentsiia «Informatsiine suspilstvo: tekhnolohichni, ekonomichni ta tekhnichni aspekty stanovlennia»*. (pp. 16-18) [in Ukrainian]

17. Koroviyak, B. (2025). Do problemy formuvannia pravovoi kompetentnosti studentiv zakladu fakhovoi peredyshchoi osvity [To the problem of forming legal competence of students of a professional pre-higher education institution]. *Proceedings from: XII Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia «Upravlinnia v osviti»* (pp. 162-165). [in Ukrainian]

18. Vylkov, S.V. (2025). Zmist pravovoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv kruz pryзму kompetentnisnoho pidkhodu [The content of legal competence of future teachers through the prism of a competency approach]. *Proceedings from: VI Mizhnarodna naukova konferentsiia «Aktualni pytannia rozvytku haluzei nauky»* (pp. 497-499). Vinnytsia: TOV «UKRLOHOS Hrup» [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЛАПАК Володимир – аспірант кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: дефінітивний аналіз ключових понять проблеми формування правової культури майбутніх учителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHLAPAK Volodymyr – Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University.

Scientific interests: definitive analysis of key concepts of the problem of forming the legal culture of future teachers.

*Стаття надійшла до редакції 02.01.2026 р.
Стаття прийнята до друку 13.01.2026 р.*